

Pukovnik
mr MANOJLO BABIĆ

Poimanje i vrednovanje vremena i prostora kao faktora oružane borbe u našoj vojnoj nauci

U »Vojnom delu« broj 3/83. objavljen je članak pukovnika u penziji Božidara Lukića pod naslovom »Neka pitanja pojmovnog određenja vremena i prostora kao faktora oružane borbe.« U prvom delu članka autor je izneo svoje poglede na vreme kao faktor oružane borbe, nastojeći da ga definiše i odredi njegov sadržaj. Pored toga, on se osvrnuo i na gledišta nekih autora koji su u »Vojnom delu« poslednjih nekoliko godina objavili svoje radove na tu temu. Isti metodološki pristup autor je primenio i u drugom delu članka, u kojem je razmatrao prostor kao faktor oružane borbe.

U prvom delu članka autor ističe tezu da je »*vrijeme samo trajanje*« i da ga je, kako tvrdi autor, »čovjek stvorio u svojoj glavi, u kojoj ono postoji kao neki nematerijalni 'prostor' pomoću kojeg on određuje, mjeri, označava kretanje i odvijanje cjelokupnog materijalnog svijeta (naravno ovozemaljskog, jer na Marsu gdje godina traje 687 zemaljskih dana, a na Saturnu čak 29,5 zemaljskih godina, ono ima druge vrijednosti).«¹

U daljoj razradi izložene teze autor se zalaže za to da se u našoj vojnoj nauci mora menjati stav prema vremenu kao faktoru oružane borbe i, »isto kao u fizici, taj pristup treba svesti na samo jednu jedinu njegovu naučno datu dimenziju — trajanje«. Prema autoru postoji »narodno vreme« i »naučno vreme«. Iz daljih njegovih tvrdnji

¹ »Vojno delo« br. 3/83, str. 146.

proizlazi da je naša vojna nauka laička i da se služi »narodnim« poimanjem vremena a trebalo bi »mijenjati dosadašnji pristup tamo gdje on još nije izmijenjen«² i uvesti naučni pristup.

U vezi sa iznesenim tezama i tvrdnjama postavlja se osnovno pitanje — da li je naša vojna nauka u zabludi kad poimanje i vrednovanje vremena kao faktora oružane borbe tretira onako kako je dato u našem osnovnom doktrinarnom dokumentu za pripremanje i vođenje oružane borbe u opštenarodnom odbrambenom ratu i u svim našim borbenim pravilima i uputstvima, ili je u pravu autor članka koji predlaže sasvim drukčiji — »naučni« pristup. Prema autoru proizlazi da se u našim oružanim snagama koristi »narodno« vreme i da to treba menjati i u ratnu veštinu uvesti »naučno« vreme. Da li je to tako?

Pre nego što pokušam da odgovorim na to pitanje, smatram da je potrebno ukazati na neke teze autora članka vezane za poimanje i vrednovanje prostora kao faktora oružane borbe. Pre svega, autor se zalaže za to da prostoru »treba vratiti ono što je njegovo, što od njega potiče i njemu pripada« i drugo, da naš prostor »nema dimenzije«, odnosno da je »neograničen«.³ U vezi sa ova dva pitanja autor članka smatra da je naša vojna nauka u zabludi jer dane i godine, kao i meteorološke pojave, razmatra u pravilima i uputstvima kao elemente vremena a ne kao elemente prostora, i što prostor u fizičkom smislu ne tretira za strategijske, operativne i taktičke potrebe kao »neograničen« i »bez dimenzija« već kao ograničen i određenih dimenzija.

Iznesene teze, stavovi i tvrdnje pukovnika u penziji Božidara Lukića o ova dva značajna pitanja naše teorije ratne veštine predstavljaju dovoljan povod za širu raspravu na stranicama »Vojnog dela«. Polazeći od toga, izneću svoje mišljenje i stavove o spornim pitanjima, bez pretenzija na konačne istine već sa željom da se uključim u polemiku o poimanju i vrednovanju vremena i prostora kao faktora oružane borbe u našoj vojnoj nauci.

1. Vreme kao faktor oružane borbe

Da li je čovek stvorio vreme u svojoj glavi, kako to tvrdi pukovnik u penziji Božidar Lukić, ili ono objektivno postoji? To nije samo filozofsko već, pre svega, praktično pitanje od posebnog interesa za prirodne, tehničke i društvene nauke među kojima i ratnu veštinu.

² Isto, str. 151.

³ Isto, str. 152.

Treba odmah reći da je čovek izmislio meru za vreme upotrebjavajući odgovarajuće merne jedinice i naprave, kako one za merenje trajanja procesa u mikro, tako i makrosvetu (kretanje materije), uključujući i kosmos. Imajući to u vidu postavlja se logičko pitanje: da li je čovek mogao izmisliti meru za nešto što objektivno ne postoji? Isto pitanje može se postaviti i za prostor. Čovek je izmislio merne jedinice za prostor i stvorio odgovarajuće naprave za merenje prostora, ali u filozofiji je i dan-danas sporno da li vreme i prostor objektivno postoje ili su oni produkt imaginacije?

U filozofiji su to dva poznata pogleda na svet — idealistički i miterijalistički. Prema prvom, vreme i prostor su izmišljene kategorije, a prema drugom, oni objektivno postoje. Za ovu raspravu nije bitno kako je kroz istoriju filozofije evoluiralo shvatanje vremena i prostora ali, ovom prilikom treba istaći činjenicu da je naša vojna nauka, upravo zbog značaja vremena i prostora kao *kategorijalnih pojmova* i primene *teorije faktora*, dalo svoj sud o vremenu i prostoru i osvrt na njih kroz istoriju filozofije.⁴ Valja uvažiti činjenicu da je to učinjeno upravo zbog toga da se otklone moguće dileme u samom ishodištu poimanja vremena i prostora.

Pukovnik u penziji Božidar Lukić u svom članku pozvao se na Engelsa, citirajući jedan pasus iz *Anti-Diringa* u nameri da dokaže kako vreme nije ništa drugo osim *trajanje* i kako nema druge aspekte svog ispoljavanja, jer o njima Engels u polemici sa Diringom ne govori. Međutim, valja biti korektan prema Engelsu i uzeti u obzir celinu izlaganja a ne samo citiranu misao. Polemišući sa Diringom o vremenu Engels kritikuje tezu o »biću« van vremena i prostora ističući antitezu da sve što postoji i što se dešava mora biti u vremenu i prostoru. S tim u vezi Engels kaže: »Zato g. Diring pristupa poslu veoma oprezno, to zapravo jeste nekakvo vreme, ali takvo da ga u osnovi ne možemo nazvati vremenom, jer vreme po sebi ne sastoji se iz realnih delova, nego ga tek naš razum proizvoljno deli, samo stvarno ispunjavanje vremena međusobno različnim činjenicama spada u izbrojivo. A što bi trebalo da znači gomilanje *praznog trajanja* ne da se uopšte zamisliti.«⁵

Dakle, i prema Engelsu, ne postoji prazno trajanje već trajanje ispunjeno sadržajem. U prirodnim, tehničkim i društvenim naukama pa i u vojnoj sferi to je evidentna činjenica. Otuda Lukić zapada u

⁴ Vidi: *Vojna enciklopedija*, drugo izdanje, tom 10, Beograd 1975, alfabetska jedinica — Vreme i prostor.

⁵ Fridrih Engels, *Anti-Diring*, »Kultura«, Beograd 1964, str. 63—64.

kontradikciju time što tvrdi da je vreme samo trajanje dok se istovremeno poziva na Engelsa koji upravo takvo shvatanje Diringa kritikuje iznoseći tezu da vreme nije prazno trajanje već trajanje ispunjeno određenim sadržajem.

U daljoj polemici sa Diringom Engels daje mogućnost pretpostvake vremena u kojem se »ništa *primetno* ne dešava«⁶ (podvukao M. B.). U filozofiji poimanja prirode Engels je to vreme nazvao *čisto* i na osnovu toga razvio je antitezu Diringovom utapanju vremena u opštu ideju bića, »prvom impulsu«, Bogu, »onom svetu«, itd.⁷

Iz pogrešnog definisanja vremena i tvrdnje da ono objektivno ne postoji već da ga je čovek izmislio usledile su i druge Lukićeve greške. On se zalaže za to da se u vojnu nauku uvede metodološki pristup i tretman vremena kao u fizici. Pri tome, Lukić gubi iz vida da vojna nauka nije fizika, kao i to da se vreme i u samoj fizici različito tretira. Da spomenemo samo dva primera. U fizici je poznata Njutnova koncepcija vremena koju je u filozofskoj sferi razradio E. Kant⁸ a naš naučnik Ruđer Bošković je taj pristup oštro kritikovao. Drugi primer je Ajnštajnova teorija relativiteta koja poimanju vremena prilazi na sasvim novi i originalan način. U istoriji fizike, pored ova dva velikana (Njutna i Ajnštajna), poznati su i drugi naučnici koji su imali različite pristupe tumačenju i vrednovanju vremena.

Činjenica je da poimanje i vrednovanje vremena nije jedinstveno ne samo u filozofiji i fizici već i u drugim naučnim oblastima. Otuda i apsurd da se ono eksplicitno definiše i uprosti (pojednostavi) kako je to učinio Lukić. Još je veća greška striktno prenositi poimanje i vrednovanje vremena iz jedne naučne oblasti u drugu, jer je svaka od njih izgradila i dalje izgrađuje svoj metodološki pristup. Da je to tako pokazuju i sledeći primeri.

U *astronomiji* vreme se shvata i vrednuje kao zvezdano, sunčano, mesno (lokalno), zonsko i službeno!⁹

U *meteorologiji* vreme je trenutno stanje atmosfere na nekom mestu. Stanje atmosfere se karakteriše temperaturom, vlagom i pritiskom vazduha, odnosno veličinama koje opredeljuju njegovo fizičko stanje. Druga bitna karakteristika za poimanje i određivanje vremena u meteorologiji jesu kretanja (proces) u atmosferi — vetar, oblaci, padavine, optičke pojave (vidljivost) i drugo.¹⁰

⁶ Isto, str. 64.

⁷ Isto, str. 65.

⁸ E. Kant, *Kritika čistog uma*, »Kultura«, Beograd 1970, str. 72—78.

⁹ *Opća enciklopedija*, knj. 8, »Jugoslovenski leksikografski zavod«, Zagreb 1982, str. 595—596.

¹⁰ Isto, str. 956.

U klimatologiji vreme predstavlja sveukupnost prosečnih stanja atmosfere na određenom prostoru u toku dugog niza godina.¹¹

U fizici vreme je, pre svega, iskustvena veličina koja označava intervale između dva događaja u procesima kretanja materije ili trajanje tih procesa.

U pravnim naukama vreme ima značenje i vrednost pravne činjenice za koju se veže nastanak, promene ili prestanak pravnog odnosa. To je evidentno u svim oblastima pravnih nauka, a naročito kad je reč o naslednom pravu.¹²

Moglo bi se, naravno, nabrojati još primera koji pokazuju specifične pristupe vremenu i njegovo različito vrednovanje. Ako izuzmemo filozofiju, u svim drugim oblastima, naročito u egzaktnim naukama postoji skoro istovetan pristup vremenu i njegovom korišćenju za potrebe konkretne nauke. Radi ilustracije navodim dva primera iz svetske leksike.

U englesko-srpskohrvatskom enciklopedijskom rečniku za reč *time* (vreme) postoji devet odrednica koje ga tumače po granama nauka — od opšteg pojma preko fizike do gramatike.¹³ Isto je i u enciklopedijskom rečniku ruskog jezika u kojem je za tumačenje reči *vremja* (vreme) takođe, dato devet odrednica s tom razlikom što prva odrednica obuhvata umesto opšteg pojma, filozofsko tumačenje vremena.¹⁴

U engleskom i u ruskom jeziku postoji posebna reč za vreme kao meteorološki pojam. U navedenom englesko-srpskohrvatskom rečniku za reč *wather* dato je šest odrednica za njeno tumačenje.¹⁵ U ruskom jeziku za vreme kao meteorološku pojavu koristi se reč *pagoda* koja je u već navedenom rečniku objašnjena sa tri odrednice.¹⁶

Srpskohrvatski jezik je u tom pogledu siromašniji, jer ima samo jednu reč za vreme uopšte i vreme kao meteorološku pojavu. Iz toga se ne može izvući zaključak da je vreme uopšte »naučno« a vreme

¹¹ Hejsa, Imbrija i Šekltón: *Promene zemljine orbite*, časopis »Sajans«, 1976. godina.

¹² Vidi: B. T. Blagojević, *Nasledno pravo*, »Savremena administracija«, Beograd 1980, str. 51.

¹³ *Enciklopedijski englesko-srpskohrvatski rečnik*; knj. II, »Prosveta«, Beograd, str. 678—679.

¹⁴ S. J. Ožegov, *Slovar ruskogo jazika*, »Sovjetska enciklopedija«, Moskva 1973, str. 96.

¹⁵ *Enciklopedijski englesko-srpskohrvatski rečnik*, knj. II, »Prosveta«, Beograd, str. 943.

¹⁶ S. J. Ožegov, *isto*, str. 486.

kao meteorološka pojava »narodno«. Takvu podelu na »naučno« i »narodno« vreme izvršio je Lukić u navedenom članku.

Takva podela je neodrživa iz razloga što je vreme kategorijalni pojam kojim se bave ne samo filozofija već skoro sve prirodne, tehničke i društvene nauke, svaka sa svog aspekta i za svoje potrebe. Na osnovu toga, može se reći da je svako poimanje i razmatranje vremena uslovnog karaktera, kako u filozofiji, tako i u astronomiji, fizici, a naročito je ta uslovnost izražena u društvenim naukama. Otuda ni naša vojna nauka u tom pogledu nije izuzetak. Za potrebe ratne veštine (strategije, operatike i taktike) svuda u svetu pa i u nas uzimaju se one odrednice vremena koje uzete u totalitetu konstituišu poseban faktor oružane borbe, ali tako da i drugi faktori (ljudi, materijalna sredstva, prostor) zajedno sa vremenom deluju u međuzavisnom odnosu tj. u interakciji. Zbog toga je i sa tog stanovišta izdvajanje vremena kao posebnog faktora takođe uslovno.

U našoj vojnoj nauci vreme se kao faktor rata i oružane borbe razmatra putem sledećih elemenata:

- vreme kao istorijski period u kojem se oružana borba vodi;
- vreme kao trajanje (tok, protok, interval od — do, što podrazumeva količinu raspoloživog vremena);
- vreme kao astronomska pojava (dan, noć, godišnje doba, proleće, leto, jesen, zima);
- vreme kao meteorološka pojava (temperatura i vlažnost vazduha, vazdušni pritisak, brzina i pravac vetra, oblačnost, padavine, vidljivost i dr.).

Vreme kao istorijski period

Za 5.000 godina pisane ljudske istorije u svetu je registrovano oko 14.500 ratova,¹⁷ a posle drugog svetskog rata zaključno sa 1981. godinom 146 lokalnih ratova.¹⁸ Ovom prilikom nije potrebno šire elaborirati ogromne razlike u načinu i sredstvima za vođenje oružane borbe u savremenim ratovima u odnosu na ratove od pre 5.000 godina. Otuda i ratna veština na savremenom stepenu razvoja društva ima drukčija obeležja u odnosu na prvi i drugi svetski rat a neuporedivo drukčija u odnosu na period od pre 5 milenijuma. To

¹⁷ V. Dimitrijević i R. Stojanović, *Međunarodni odnosi* (udžbenik za studente Pravnog fakulteta), »Nolit«, Beograd 1979, str. 334.

¹⁸ Šavrov i grupa autora, *Lokalni ratovi, istorija i savremenost*, Vojno izdanje MO SSSR-a, Moskva 1981, str. 1.

nije slučaj samo sa ratnom veštinom već i sa svim drugim ljudskim delatnostima. Međutim, ono što je za oružanu borbu u ratovima naše epohe bitno jeste znatan uspon slobodarske svesti i težnje naroda ka samostalnosti, s jedne strane, i međusobna povezanost i zavisnost naroda i država, s druge strane, što se u svakom konkretnom ratnom slučaju ispoljava kao odnos snaga zaraćenih strana.

Primaran uticaj na savremene oblike postepenog i relativno dugog procesa promena u međunarodnim odnosima na sadašnjem stepenu razvitka društva ima, prema rečima druga Tita, istorijsko buđenje naroda do kojeg je došlo posle drugog svetskog rata. S tim u vezi Tito je rekao: »Glavna snaga koja se suprotstavlja materijalnoj premoći visoko razvijenih zemalja, jeste veliko historijsko buđenje naroda koje je pretvorilo stotine miliona ljudi u aktivne tvorce historije. Ono je nerazdvojna propratna pojava modernog načina proizvodnje i predstavlja odlučujuću protivtežu prevlasti onih koji drže u svojim rukama ta sredstva proizvodnje.«¹⁹

Ova snaga je danas objektivno veća od snage protivnika nacionalne slobode i socijalnog progressa i pored postojanja savremene ratne tehnike i pritisaka zasnovanih na njoj. Silom oružja se ne mogu zaustaviti društveni procesi, tj. smena društvenih sistema. Engels je još u prošlom veku tvrdio da neke snage »uobražavaju da silom mogu da izmene društveni progres i njegov neotklonivi razvitak.« To nije moguće postići »pomoću Krupovih topova i Mauzerovih pušaka« — kaže Engels.²⁰

Dakle, društvena suština uloge oružja, tj. oružane sile nije se promenila na sadašnjem stepenu razvoja društva i ratne tehnike. Uprkos ogromne razorne moći savremenog naoružanja, ono nije u stanju da spreči razvoj socijalizma kao društvenog sistema koji smenjuje kapitalizam.

Savremeni društveni razvitak doveo je do stanja u kome ekspanzionističke i porobljivačke snage nemaju dovoljno moći da spreče proces nacionalnog i socijalnog oslobođenja naroda koji teže nezavisnosti i samostalnom slobodnom razvitku. Radi toga, iako vojna sila imperijalističkih i hegemonističkih država apsolutno raste, pre svega zbog razvitka ratne tehnike, ona ipak relativno opada u odnosu na ukupne progresivne snage u svetu. To najbolje pokazuju primeri uspešnih savremenih oslobodilačkih ratova kao što su: alžirski, vijetnamski, kubanski, angolski i nikaragvanski.

¹⁹ Citat iz knjige B. Oreščanina, *Vojni aspekti borbe za svjetski mir, nacionalnu nezavisnost i socijalizam*, VIZ, Beograd 1962, str. 9.

²⁰ Fridrih Engels, *Anti-Diring*, »Naprijed«, Zagreb 1946, str. 171.

Isto tako je relativna upotrebljivost i efikasnost oružane sile imperijalističkih i hegemonističkih država protiv naroda i zemalja koje vode oslobodilačke i odbrambene ratove. (U kontekstu toga je najznačajnija dilema o upotrebi nuklearnog oružja, ali ne samo njega). Iskustva iz našeg narodnooslobodilačkog rata i savremenih oslobodilačkih ratova potvrdila su da moć oružane sile zavisi, pre svega, od uslova u kojima ta sila deluje (što navedenu relativnost podiže na nivo zakonitosti), a novi uslovi se ogledaju upravo u tome što narod koji vodi oslobodilački rat ima veće akcione potencijale. To, drugim rečima, znači da je taj narod nadmoćniji iako je struktura moći oslobodilačkih snaga i agresora drukčija. Tako su, na primer, Amerikanci raspolagali potencijalima da unište ceo Vijetnam ako upotrebe nuklearno oružje. Međutim, Amerikanci u ratu u Vijetnamu nisu mogli da upotrebe ni celokupne klasične snage i sredstva, jer je to, ipak, za njih bilo sporedno ratište. Na taj način SAD nisu mogle izvojevati pobedu nad Vijetnamom jer je suprotna strana, u krajnjem, bila nadmoćnija.

Mnogi činioци uticali su na to da se odnos snaga u savremenim oslobodilačkim ratovima drukčije procenjuje. Nekada se odnos snaga jednostavno iskazivao upoređivanjem broja jedinica, vojnika, borbenih sredstava, kvaliteta organizacije, mobilizacijske mogućnosti i morala. Pored toga, cenio se geostrategijski položaj i uticaj prostora i vremena na odnos snaga. Takva poređenja su bila jednostrana i nisu isključivala greške, jer se vojna sila, najčešće, poredila na osnovu iskustava iz prethodnih ratova što je naročito bilo opasno za one oružane snage koje su u prethodnom ratu izvojevale pobedu. Eklatantan primer za to je Francuska, koja je kao zemlja pobednica u prvom svetskom ratu, u drugi svetski rat ušla nespremna.

Iskustva iz savremenih oslobodilačkih ratova ukazuju na to da se u proceni odnosa snaga moraju uzimati u obzir i novi elementi koji se ogledaju u kombinovanju partizanskog oblika oružane borbe sa neoružanim oblicima borbe i otpora naroda u celini. Otuda imperijalistima i hegemonistima koji imaju snage da razore teritoriju nedostaje moći da potčine narod i da u ratu izvojuju pobedu. U tom pogledu je naročito poučan alžirski oslobodilački rat.

Vreme kao trajanje

Ovaj aspekt vremena ni u jednoj nauci nije sporan pa ni u vojnoj. Međutim, vreme kao trajanje u ratnoj veštini može se različito posmatrati i ceniti i isto tako različito koristiti. To je posebno karak-

teristično na sadašnjem stepenu razvoja društva kada su, pored ostalog, u praktičnoj upotrebi i letilice koje se kreću kosmičkim brzinama. Savremena borbena sredstva, nastala kao rezultat tehničko-tehnološkog razvoja, omogućavaju vođenje veoma brzih borbenih dejstava na velikim daljinama na kopnu, moru, u vazдушnom prostoru i kosmosu, kao i visok intenzitet tih dejstava. Zbog toga u ratu, a posebno u oružanoj borbi, vreme kao trajanje ima sve veću ulogu. Svaka zaraćena strana želi i teži da svoj ratni cilj ostvari pravovremeno. Budući da ovom prilikom nije moguće razmatrati tu vremensku dimenziju u celini, ograničiću se samo na neke strategijske aspekte vremena kao trajanja, posmatrane kroz iskustva iz savremenih lokalnih ratova i to: (1) trajanje rata i značaj njegovog početnog perioda; (2) trajanje priprema za rat i postizanje iznenađenja; (3) ubrzanje unutrašnjih procesa u vođenju operacija, bojeva i borbi i (4) povećanje intenziteta borbenih dejstava u savremenim uslovima i u našem narodnooslobodilačkom ratu.

Strategijski koncepti zaraćenih strana u savremenim lokalnim ratovima imali su dva osnovna obeležja — težnju agresora da ostvari »brza rešenja« i nastojanja branioca da mu na odgovarajući način parira, najčešće konceptom »dugotrajnog rata«.

Koncept »munjevitog« rata istorijski nije nov ali je znatno evoluirao u načinu primene saobrazno naraslim mogućnostima oružane sile, kojoj borbena sredstva i organizacija oružane borbe pružaju nove mogućnosti. Opšta karakteristika tog koncepta jeste snažan prvi udar kojim se teži postići odlučujuće rešenje, što ukazuje na to da se početnom periodu rata mora pridavati izvanredan značaj (svakako, to važi i za koncept ONOR-a). Kada je branilac bio spreman da »amortizuje« prvi udar, tada se rat pretvarao u dugotrajan ili je agresor bio prinuđen da odustane od svojih ciljeva.

Iskustva iz savremenih lokalnih ratova pokazuju da agresiji prethode dugotrajne i svestrane diplomatske, političke, ekonomske, psihološke, obaveštajno-izviđačke, vojne i druge pripreme. Zavisno od unutrašnjih i međunarodnih uslova te pripreme su u svakom konkretnom slučaju različite po obimu, trajanju, sadržaju, stepenu tajnosti i metodama izvođenja. Opšta karakteristika je da su prethodne pripreme za rat *dugotrajne*, a neposredne za nanošenje prvog udara veoma *kratke*. I jedne i druge izvide se radi postizanja strategijskog iznenađenja. Analize pojedinih ratova ukazuju na to da je branilac mogao, prateći aktivnosti agresora na diplomatsko-političkom planu, sprečiti strategijsko iznenađenje, ali je bilo i slučajeva da su pret-

hodne pripreme za rat trajale dugo, da su izvođene na prikriven način i da ih protivnik, i pored preduzetih mera, nije mogao pravovremeno otkriti. To potvrđuju i iskustva iz lokalnih ratova na Bliskom istoku. S tim u vezi treba imati u vidu da agresivne zemlje i vojni blokovi stalno unapređuju metode, snage i sredstva za iznenađan prvi udar pa je zemljama žrtvama agresije sve teže sprečiti strategijsko iznenađenje. Za maskiranje prvog udara, u poslednje vreme, sve češće se koriste vežbe i manevri.

U vođenju operacija, bojeva i borbi u lokalnim ratovima izražen je opšti trend ka skraćivanju vremena njihovog trajanja i ubrzavanju unutrašnjih procesa i tokova, što je rezultat naraslih borbenih i manevarskih mogućnosti savremenog naoružanja i vojne opreme. Na primer, u drugom svetskom ratu operacije su trajale u proseku od 15 do 30 dana, a prema iskustvima iz savremenih lokalnih ratova one su trajale od 5 do 10 dana, što je u proseku oko tri puta kraće vreme.

Na skraćivanje vremena trajanja operacija, bojeva i borbi uticao je i intenzitet borbenih dejstava koji je rezultirao iz sve većeg naprezanja ljudstva i povećanih mogućnosti savremenih borbenih sredstava.²¹ Analizom tehničkih mogućnosti borbenih sredstava pokazalo se da, na primer, oklopno-mehanizovane jedinice mogu neprekidno dejstvovati znatno duže nego u drugom svetskom ratu, jer su tenkovi, oklopni transporter i dr. sredstva tehnički toliko usavršeni da mogu duže vreme dejstvovati bez popune. Pored toga, tehnologija izrade delova, agregata i sklopova znatno je usavršena tako da su svi uređaji postali znatno pouzdaniji i manje podložni kvarovima. U drugom svetskom ratu znatno je povećano naprezanje ljudstva u odnosu na ranije ratove, a u savremenim lokalnim ratovima, naročito oslobodilačkim, to je još izraženije. Tako na primer, u našem narodnooslobodilačkom ratu naprezanje naših snaga bilo je oko dva puta veće od neprijateljevih, što je njemu nametnulo visok intenzitet borbenih dejstava a nama, pored ostalog, omogućilo da ostvarimo i održavamo inicijativu u preduzimanju i vođenju borbenih dejstava.

Za borbena dejstva na našem ratištu u toku NOR-a bilo je karakteristično da su naše jedinice, u istoj vremenskoj jedinici (dan), znatno više od neprijateljevih izvodile aktivna borbena dejstva (napade, prepade, diverzije i dr.). Drugim rečima, kada gledamo NOR

²¹ Kad su Izraelci u trećem arapsko-izraelskom ratu 1967. godine ostvarili šest aviopoletanja dnevno to je delovalo kao iznenađenje, jer je iskustvo iz drugog svetskog rata pružalo osnov za planiranje borbenih dejstava sa tri aviopoletanja dnevno.

u celini, naše snage su u jednom ratnom danu izvele mnogo više aktivnih borbenih dejstava nego neprijateljeve oružane snage. To je zahtevalo veće naprezanje snaga, ali je ubrzavalo oružanu borbu i razgaralo vatru revolucije. Povećani intenzitet oružane borbe na taktičkom nivou, koji smo nametnuli neprijatelju, ispoljavao se u operativnim i strategijskim razmerama kao uvećanje borbene moći svake jedinice i oružanih snaga u celini. Time smo, pored ostalog, u početnom i središnjem periodu rata nadoknađivali našu inferiornost u broju naoružane žive sile, broju i kvalitetu naoružanja. Iz toga je proizišlo i drugo bitno svojstvo naše ratne veštine u NOR-u, a to je da smo sa svakom četom, bataljonom ili brigadom, iako brojno i tehnički nominalno slabijima, postizali, gledajući oružanu borbu u celini, ukupno veće borbene efekte nego odgovarajuće jedinice neprijatelja. Velika naprezanja, u nekim situacijama i natčovečanska, koja su omogućavala visoki intenzitet oružane borbe, mogle su izdržati samo oružane snage koje su imale pred sobom ciljeve borbe kakve je imao naš NOR, jedinice koje su bile visokih političkih, moralnih i drugih kvaliteta i koje su primenjivale ratnu veštinu koja je uistinu bila realni subjektivni izraz objektivnih uslova i stanja na našem ratištu.

Kakav je bio intenzitet oružane borbe u NOR-u i stepen naprezanja jedinica NOV i POJ pokazuje i sledeći primer. Iz pređenog borbenog puta brigada, koje su formirane krajem 1941. i u toku 1942, proizlazi da je većina od njih od formiranja do kraja rata savladivala dnevno u proseku od 15 do 18 km i da su svaki treći dan vodile po jednu značajnu borbu. U ta tri dana izvođene su i druge aktivnosti kao što su: popuna, odmor, zbrinjavanje ranjenika, vojnostručna obuka, partijsko-politički rad, pripreme za predstojeća dejstva itd. Iz te činjenice proizlazi druga — da je svaka od tih brigada prosečno bila 120 dana angažovana u borbenim dejstvima. Maksimalno angažovanje snaga u borbi na drugim ratištima u isto vreme iznosilo je u proseku od 55 do 90 dana.²²

Analitičke procene naših i neprijateljskih dejstava u NOR-u pokazuju da su naše snage »trošile« u proseku znatno manje vremena za izbacivanje jednog neprijateljskog vojnika iz stroja nego što je neprijatelj »trošio« za izbacivanje jednog našeg borca. Sve to je doprinelo da smo povećanjem broja i ubrzanjem procesa borbenih i drugih radnji u jedinici vremena umnožavali borbene mogućnosti

²² Luka Despenjić, *Tokovi, procesi i protivrečnosti rata*, VIZ, Beograd 1970, str. 235.

svakog borca, jedinice i oružanih snaga u celini, uz istovremeno smanjenje mogućnosti ispoljavanja brojne i tehničke nadmoćnosti neprijatelja.

Vreme kao astronomska pojava

Vreme kao doba dana i godine neosporno je značajan činilac za vođenje oružane borbe. Svaka od zaraćenih strana nastoji da iskoristi one prednosti koje ima u određenim vremenskim uslovima.

Za obezbeđenje neprekidnosti borbenih dejstava u savremenim uslovima najveći značaj, bez sumnje, ima ratna tehnika sa IC uređajima, koji omogućavaju osmatranje i gađanje ciljeva na bojištu noću. To je kvalitativno nova mogućnost čije korišćenje još uvek nije dovoljno verifikovano zbog brzog razvoja IC sredstava koja pružaju sve veće mogućnosti.

U tom kontekstu je i činjenica da su Izraelci prilikom agresije na Liban neprekidno izvodili borbena dejstva danju i noću zahvaljujući, pre svega, upotrebi IC sredstava. Međutim, u ratu između Iraka i Irana ta sredstva nisu imala značajnu ulogu. Naprotiv, maksimalno su upotrebljavana klasična sredstva osvetljavanja bojišta. Osim toga, iračke oružane snage koristile su noć na tradicionalan način — za prikriveno dovođenje i grupisanje snaga i za otpočinjanje napada na prednji kraj odbrane, kao i za infiltriranje dela snaga kroz međuprostor i preko otkrivenih bokova.

Poznato je da godišnja doba na određenom prostoru nameću ograničenja upotrebe borbenih sredstava. Tačno se zna koju visinu snežnog pokrivača koje borbena i neborbena vozila KoV može da savlada, pa se u vezi s tim i preduzimaju određene borbene aktivnosti. Poznato je, takođe, da je kišni period ograničavao dejstva američkih snaga u Vijetnamu i da se to isto sada dešava Vijetnancima i Kampučiji.

Na našem prostoru u letnje vreme je bujna vegetacija, što u velikoj meri olakšava maskiranje na zemljištu i ostvarenje taktičkih iznenađenja. O tome, smatram, nije potrebno posebno voditi raspravu, jer je to notorna činjenica u vojnoj nauci i praksi. Naša ratna veština, u načelu, predviđa i u mirnodopskoj obuci se tako pripremamo, da se borbena dejstva izvode u svim vremenskim uslovima — danju i noću, leti i zimi. Polazimo od toga da kada smo inferiorni u teškoj i drugoj borbenoj tehnici koristimo ono doba dana i godine kada oružje i tehnika agresora ne mogu doći do punog izražaja, čime naše snage u takvim okolnostima imaju značajnu prednost.

U istoriji ratova poznati su slučajevi u kojima je vreme kao meteorološka pojava imalo veliki uticaj na tok i ishod borbenih dejstava. Navešću neke primere iz novije istorije.

Iskrcavanje anglo-američkih snaga 6. juna 1944. godine i otvaranje »drugog fronta« na zapadnoj obali Francuske bilo je uslovljeno i vezano upravo za taj datum najpovoljnijom meteorološkom situacijom koja je praćena i procenjivana tih dana dok su trupe već bile ukrcane na brodove.

Drugi primer je još karakterističniji. Početni uspeh nemačkih snaga u ardenskoj protivofanzivi (izvedena u periodu od 16. 12. 44. do 31. 01. 1945) stvorio je mogućnost za razbijanje anglo-američkih snaga i odbacivanje preko reke Meze do Antverpena. Dvadeset i dve nemačke divizije, od kojih sedam oklopnih, krenule su u iznenađan napad dok je gusta magla prekrivala celo vojište. Takva meteorološka situacija trajala je do 23. decembra i za to vreme nemačke trupe su relativno brzo napredovale. Očekivalo se da Nemci mogu za kraće vreme zaposesti prelaze na reci Mezi i tako ostvariti cilj operacije. Međutim, 23. decembra magla se digla sa vojišta i saveznička avijacija, koja tih dana upravo zbog magle nije mogla da dođe do izražaja, stupila je u dejstvo. Masovnim udarima iz vazduha saveznici su uništili 11.378 nemačkih motornih vozila i 1.161 tenk, što je omogućilo ne samo da se zaustave nemački napadi već i da se povrate izgubljeni položaji.²³

Dakle, Nemci su pri planiranju operacije računali i na maglu koja je paralisala savezničku avijaciju, a to je i za Nemce i za saveznike bitan element ukupnog odnosa snaga na frontu. Magle su u to doba godine u tom području, posebno u Ardenima, normalna pojava i nije slučajno što su Nemci upravo u takvoj meteorološkoj situaciji preduzeli ofanzivu velikih razmera i sa ambicioznim ciljem.

Britanska napadna operacija u sukobu s Argentinom oko Malvinskih ostrva takođe je bila uslovljena meteorološkom situacijom na što su Argentinaci računali u svojim planovima. Međutim, brz razvoj događaja sprečio je Argentinke da iskoriste zimski period na Malvinskim ostrvima za predah, a Englezima da pravovremeno i sa manje gubitaka ostvare svoje ratne ciljeve.

Navedena iskustva i druga saznanja o uticaju vremena kao meteorološke pojave na tok i ishod borbenih dejstava, a posebno i na odnos snaga, utemeljena su u taktici, operatici i strategiji svih oru-

²³ *Vojna enciklopedija*, drugo izdanje, 1970, tom 1, str. 203.

žanih snaga u svetu. Ona su, naravno, nezaobilazna kategorija i u našoj vojnoj nauci i praksi pa je o tome, mislim, nepotrebno voditi raspravu i tražiti promenu u smislu kako to predlaže u svom članku pukovnik u penziji Božidar Lukić.

2. *Prostor kao faktor oružane borbe*

U svom poimanju i vrednovanju prostora kao faktora oružane borbe, pukovnik u penziji Božidar Lukić istakao je tezu o beskonačnosti našeg prostora čime se ne objašnjava već zamagljuje suština prostora kao faktora oružane borbe uopšte i u našoj ratnoj veštini posebno. Izlažući svoju tezu autor mistifikuje ulogu prostora i tu mistifikaciju preporučuje kao »naučni pristup«. Tu tezu o beskonačnosti prostora, Lukić je izrazio sledećim stavom:

»Naš prostor 'nema dimenzije'. On je 'neograničen', pa time i nesavladiv. On se ne mjeri linijski, iako se u odnosu na mogućnosti dejstva neprijateljeve tehnike ni u tom slučaju ne zanemaruje linijska komponenta, već površinski. A za površinsko savladavanje nije presudan materijalno-tehnički faktor agresora, tj. savremena tehnika i njene mogućnosti izražene u brzini i udaru, premda je on nužan, već prvenstveno ljudski, koji bi taj faktor u cjelini zaposjeo (nadvladao) i tako trajno držao. Za to bi agresoru bio potreban toliki broj ljudi koji bi bio znatno veći od ukupnog našeg broja subjekata odbrane, ako ne i za dva do tri puta veći, a to je iluzorno. To je pokazao i naš NOR i praksa svih savremenih ratova. Prema tome, nije isto savladati prostor koji ima početak i kraj (mjereno linijski), bilo vazдушnim preletima ili prodorima kopnom makar od početka do kraja, i savladati 'beskonačni' prostor (izražen površinski) koji nema 'ni početka ni kraja', odnosno na kojem, u odnosu na agresiju i za agresora, početak nema kraja, a svaki imaginarni kraj postaje novi početak bez kraja sve do prekida agresije. (Beskonačan je u pravom smislu riječi, naravno, samo univerzum, dok su svi njegovi elementi, kao proizvod materije i kretanja, do prelaska u novi kvalitet, konačni.)«²⁴

Da li naš prostor ima ili nema dimenzija i da li je ograničen ili neograničen to valjda nema smisla raspravljati, kad se znaju granice Jugoslavije koje su utvrđene međunarodnim ugovorima i kao takve prema međunarodnom javnom pravu predstavljaju objektivnu činjenicu.²⁵

²⁴ »Vojno delo«, br. 3/83, str. 152—153.

²⁵ Dr Smilja Avramov, *Međunarodno javno pravo*, šesto izdanje, »Savremena administracija«, Beograd 1980, str. 254.

Filozofsku tezu o beskonačnom prostoru istakao je E. Kant koji kaže: »Prostor se predstavlja kao jedna data beskonačna veličina.«²⁶ Ovu tezu je dalje razrađivao Diring, a kritikovao Engels u *Anti-Diringu*, pa o tome, verovatno, ne treba raspravljati, posebno i zbog toga što filozofsko poimanje prostora u vojnoj nauci nije relevantno.

Naši stavovi o odbrani našeg prostora u konceptu opštenarodne odbrane i društvene samozaštite dobro su poznati. Oni se zasnivaju na poimanju i vrednovanju našeg prostora u oružanoj borbi u NOR-u i na našem sadašnjem nesvrstanom međunarodnom položaju, kao i na drugim principima naše unutrašnje i spoljne politike. To su istovremeno i ishodišta za našu vojnu nauku i praksu, u kojima se izučavanju prostora (kopna, mora i vazdušnog prostora) kao medija za vođenje oružane borbe posvećuje potrebna pažnja.

Bilo bi pretenciozno u jednom članku, makar i u najopštijim crtama, izneti sve relevantne stavove o zemljištu makar i na strategijskom nivou, a još teže za operativne i taktičke potrebe pojedinih vidova i rodova JNA i jedinica Teritorijalne odbrane. U našoj ratnoj veštini zemljište je predmet svestranih razmatranja, počev od osnovnog doktrinarnog dokumenta za pripremanje i vođenje oružane borbe u ONOR-u pa do borbenih pravila i uputstava upotrebe taktičkih jedinica i sastava. No, to ne znači da o ovoj temi ne treba voditi raspravu i u vojnim časopisima. Naprotiv, prostor je »večita« tema i uvek aktuelna.

Polazeći od toga želim da na kraju ovog razmatranja ukažem na jedno pitanje koje, mislim, ima strategijski značaj kada je reč o procenjavanju našeg prostora.

*Neka iskustva iz savremenih lokalnih ratova
u vrednovanju brdsko-planinskog zemljišta
i urbanih sredina*

Napredak u razvoju borbenih sredstava, a naročito masovno uvođenje helikoptera u naoružanje kopnene vojske, povećali su mogućnost primene vertikalnog manevra na bojištu i vojištu. To je dovelo do nove sprege u borbenim dejstvima oklopno-mehanizovanih i helikopterskih jedinica različite namene, a pre svega, helikopterskih desantnih grupa. Ova činjenica nameće potrebe preispitivanja tradicio-

²⁶ E. Kant, *Kritika čistog uma*, »Kultura«, Beograd 1970, str. 63—67.

nalnih vrednovanja brdsko-planinskog zemljišta kao »barijere« za prodiranje oklopno-mehanizovanih jedinica. Iskustva iz izraelske agresije na Liban, a unekoliko i iskustva iz britanske operacije na Malvinskim ostrvima, na to nedvosmisleno ukazuju.

Poznato je da su izraelske oklopno-mehanizovane jedinice, prilikom agresije na Liban, veoma brzo savladale duboko ešeloniranu odbranu protivnika i to baš na brdsko-planinskom zemljištu. Uspeh je postignut kombinovanim dejstvom većeg broja manjih taktičkih helikopterskih desanata koji su osvajali planinske prevoje, prelaze i tene, mostove i druge važne objekte i na taj način »otvarale« put oklopno-mehanizovanim jedinicama i omogućavale njihovo neprekidno dejstvo — danju i noću. To je iznenadilo branioce koji su računali sa znatno manjim mogućnostima izraelskih oklopno-mehanizovanih jedinica na brdsko-planinskom zemljištu južnog Libana.

Veoma poučna su i iskustva iz argentinsko-britanskog sukoba oko Malvinskih ostrva. Sprega amfibijskih tenkova i helikoptera omogućila je Britancima da izvedu manevar koji Argentinci s obzirom na karakteristike zemljišta nisu očekivali. Efikasnost te sprege bila je takva da su relativno male borbene grupe, jačine do bataljona oklopno-mehanizovanih snaga i pomorskodesantne pešadije prebacivane helikopterima na dva odvojena pravca, za svega nekoliko dana nakon iskrcavanja stigle pred Port Stenli i razbile brojno jače argentinske snage na nekoliko uzastopnih položaja. Takav uspeh je značajniji i zbog toga jer je zemljište na pravcima prodiranja oklopno-mehanizovanih jedinica bilo brdsko i niskoplaninsko, a delimično i močvarno.

Što se tiče upotrebe i dejstva oklopno-mehanizovanih jedinica u borbama za gradove i u gradovima, takođe su nastale značajne promene u odnosu na praksu iz drugog svetskog rata, koje proizlaze iz novog kvaliteta oklopnih borbenih vozila, pre svega, savremenih tenkova i borbenih vozila pešadije. Na to ukazuju brojni primeri iz lokalnih ratova, a posebno izraelska blokada Bejruta i borbe u njemu. (Izraelci su za blokadu Bejruta i borbe u njemu angažovali oko 570 tenkova.) Radi se o tome da su oklopno-mehanizovane jedinice tradicionalno smatrane nepodesnim za borbu unutar urbanih sredina i uglavnom upotrebljavane su za borbu na vangradskim područjima, dok su za borbu unutar naseljenih mesta upotrebljavane u manjim sastavima i relativno ređe. Razlog za to bio je u osetljivosti starijih tipova tenkova na mogućnost paljenja ručnim improvizovanim zapaljivim sredstvima u bliskoj protivoklopnoj borbi. Međutim, savremeni tenkovi i borbena vozila pešadije potpuno su hermetizovani i uz to

snabdeveni uređajima za protivpožarnu zaštitu koji se automatski stavljaju u pogon. Povećane mogućnosti zaštite od vatre uopšte, s jedne strane, kao i od potrebe da se snage koje se u borbi kreću ulicama i trgovima zaštite od vatre lakog pešadijskog automatskog oružja, s druge strane, uticali su na to da se oklopno-mehanizovane jedinice sve više angažuju u borbi u gradovima, a naročito za sprovođenje i održavanje sistema okupacije na privremeno zaposednutoj teritoriji.